

İstanbul Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi

Hakan Anameriç¹

Osmanlı Devleti, 14. ve 20. yüzyıllar arasında geniş bir coğrafyaya yayılmış, bünyesinde çeşitli etnik ve dini kökenden vatandaşların ticari, sosyal, kültürel, dini ve bilimsel etkinliklerini sürdürdüğü bir devlettir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde, geniş ve zengin bir kültür birikimi oluşmuştu ve bu durum var olan kültür birikiminin diğer nesillere aktarılmasını beraberinde getirmekteydi. Sözü edilen kültür kapsamı altında; Osmanlılarda ön planda olan bazı sanat dalları (musiki, minyatür, hat, vb.), tarih, felsefe, din, edebiyat, eğitim-öğretim, spor, yemek, törenler (ritüeller), giyim, bilim gibi toplumun gündelik yaşamını oluşturan ve eylemler sonucunda ortaya çıkan düşünsel ve eylemsel unsurlar yer almaktaydı. Yaşam süresince oluşan bu kültür unsurları, tarih boyunca yazılı veya sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Osmanlılar da diğer büyük uygarlık gibi kültürünü çeşitli bilgi kayıt ortamlarına kaydederek korumuş ve kendisinden sonra gelen nesillere aktarmaya gayret etmiştir.

Kültür birikimi ve kuşaktan kuşağa aktarılması aynı zamanda bir bilgi birikimi aktarımıdır. Bilgi de kendi içerisinde üretilme ve elde edilme yöntemlerine göre farklılıklar göstermektedir. Dini bilgi, felsefi bilgi, sanat bilgisi, bilimsel bilgi ve mistik bilgi, sözü edilen türler olarak nitelendirilebilir. Bu bilgi türlerinin tümü ve bunlara ait aktarılma ve kullanılma özellikleri toplumun kültürünü meydana getirmektedir. Osmanlılarda çeşitli bilgi türlerinin yazılı olarak aktarılmasında çoğunlukla ferman, berat, ahidname vb. devlet yayınları, telif/tercüme kitap, risale, şerh, haşiye, hamış ve minyatür kullanılmıştır. Ondokuzuncu yüzyılın (1831) ikinci çeyreğinden itibaren ise; gazete ve dergi

---

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
anameric@humanity.ankara.edu.tr

gibi süreli yayınlar, en fazla kullanılan bilgi kayıt ortamları ve iletişim araçları olmuştur. Bu bilgi kaynakları çeşitli dönemlerde -içinde bulunulan siyasi ortam ile bağlantılı olarak- farklı türlerde bilginin kaydedilmesinde ve aktarılmasında kullanılmıştır.

Ancak, bilginin yalnızca kayıt edilip korunması, bilginin doğasında olan "*paylaşılabilir*" olma özelliğine aykırıdır. Bu nedenle, kayıtlı bilginin, çeşitli alanlarda bilgi sahibi olmak ve araştırma yapmak isteyen kimselere, belirli kurallar çerçevesinde ve ücretsiz olarak sunulması gerekmektedir. Bu işlemi kurallar çerçevesinde gerçekleştirecek olan sosyal kurumlar *kütüphanelerdir*. Fakat kütüphaneler, kültür tarihimiz içerisindeki rolleri bakımından pek fazla ele alınmamıştır. Oysa kütüphanelerimizin, -Karahanlılar'dan Osmanlılar'a kadar- Anadolu üzerinde hüküm sürmüş devletlerin eğitim-öğretim, kültürel ve bilimsel yaşamında yaklaşık 1000 yıllık geçmişleri olan sosyal kurumlar olduğu bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen dönem içerisinde, bina ve yerleşim özelliklerine göre farklı özelliklerde kütüphaneler kurulmuştur. Padişahların kendi şehzadelik ve hükümdarlık dönemlerini geçirmiş oldukları saraylarda yine kendilerince kurmuş oldukları özel kütüphaneler, bu kütüphanelere örnek gösterilebilir. Yanı sıra cami, medrese, mektep ve dersaneler gibi eğitim-öğretim kurumlarının bünyesinde veya çevresinde kurulmuş kütüphaneler de vardır. Ayrıca zaviye, türbe, hankah², ribat³, mescit, dergah ve mevlevihane gibi eğitim veya ibadet kurumlarının bünyesinde kurulmuş kütüphaneler ile ev, konak, oda vb. mekanlarda kurulmuş olan kütüphaneler de diğer tarz kütüphanelere örnek oluşturmaktadır.

Böylesi kütüphaneler, Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde kurulmuştur. Ancak kütüphanelerin sayıları, dermeleri, çalışanları ve kullanıcıları çeşitli dönemlerde farklılıklar göstermiştir. Ayrıca sözü edilen bu kütüphane türlerinin hemen hemen tamamı birer vakıf kurumu olarak işletilmiştir.

² Türkçe "hanikah" olarak da kullanılmaktadır. Tarikat merkezi anlamındadır. Dini birer kurum olmalarının yanı sıra hayır işlerinin de yapıldığı toplantı yeri, modern anlamda kulüp karşılığıdır.

³ Sınırlarda düşmanın saldırılarını karşılamak amacıyla kurulan karakol binalarında yer alan tekkelere verilen ad. Ayrıca; genel anlamda tekke, bina, hane, konak veya kemerli bina olarak kullanılmaktadır.

Köprülü Kütüphanesi, Osmanlı Devleti'nde kurulmuş olan ve yukarıda sözü edilen kütüphanelerin tarzından farklı bir biçimde kurulmuştur. Köprülü Kütüphanesi, müstakil-bağımsız bir binaya sahip olarak kurulan ilk vakıf

kütüphanesidir. Kütüphane İstanbul'un Çemberlitaş semtinde yer alan Divanyolu üzerinde, Sultan II. Mahmut türbesinin karşısındadır ve 1678'de Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından tamamlanmıştır. Kütüphane, Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'ne dahil yapılardan biridir. İstanbul'da kütüphane olarak tasarlanan ilk yapıdır. Köprülü ailesi tarafından bağışlanan koleksiyonlarla zenginleşen kütüphanede; Türkçe, Farsça ve Arapça çok sayıda değerli basma ve yazma eserler ile su yolu haritaları bulunmaktadır. Kütüphane ile ilgili tüm bilgiler, 1678 (1088/1089) tarihli *Köprülü Vakfiyesi*'nde ayrıntıları ile verilmiştir.⁴

Köprülü Kütüphanesi bugüne gelinceye kadar iki onarımdan geçmiştir. Kütüphane binası, revaklı bir giriş bölümü, bir depo ve bir okuma salonundan oluşmaktadır. Kubbeli bir yapıya sahip binanın yapımında; taş, tuğla ve tuğla ya da kiremit tozlarının kireç ve su ile karıştırılmasından elde edilen ve "horasan" olarak adlandırılan harç kullanılmıştır. Kütüphanenin giriş sahanlığına dört basamak yardımıyla çıkılmaktadır. Eksende öne çıkan kubbeli kısmıyla beraber dört kubbesi ile ters "T" planlı bir görüntü vermektedir. Kubbe ve tavan bölümlerinin diğer kısımlarının üzeri kurşunla kaplanmıştır. Binanın giriş bölümünde bulunan altı adet sütunun taşıdığı kemerler ve ana kubbenin olduğu bölüm yine horasan ile sıvanmıştır. Kütüphanenin aydınlatması ise; ön cephe

⁴ Köprülü Vakfiyesi, Köprülü Kütüphanesi No.4.

hariç diğer üç cephede bulunan toplam 12 adet pencere ile sağlanmaktadır. Binanın mimarı, mimarbaşı Mustafa Ağa'dır. 1911'deki ikinci tamirde, daha önce klasik Osmanlı kütüphanelerinde bulunan minder, kilim, halı ve rahleler kaldırılmış, onun yerine masa, sandalye ve yeni kitap dolapları yerleştirilmiştir.

*El İdrisi⁵'nin elyazmalarında yer alan
1154 tarihli dünya haritası (Köprülü
Yazma Eser Kütüphanesi)*

Köprülü Kütüphanesi'nin müstakil binaya sahip olan ilk kütüphane özelliği taşımasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nde halk kütüphanesi işlevini gösteren ve evlere kefil⁶ ya da rehin⁷ karşılığında kitap ödünç verme hizmeti başlatan ilk kütüphanelerden olma özelliğini de taşımaktadır. Burada vurgulanması gereken noktalardan biri de, Batı Dünyası'nda kütüphane dışına ödünç kitap verme hizmetinin 19. yüzyıl sonlarında başlamış olmasıdır. Ancak, 16. yüzyılın sonlarından itibaren yukarıda adı geçen mekanlarda -özellikle medreselerde- kurulan kütüphanelerde, dermenin kullanımı konusunda bazı sorunlar yaşanmıştır. Kitapların az sayıda olması, kitap basım tekniğinin henüz yaygın olarak kullanılmaması⁸, kağıt üretiminin sınırlı olması⁹, kitapların elle

⁵ Ebu Abdullah Muhammed ibn Muhammed ibn Eş-Şerif El İdrisi (1099/1100-1166). Arap Coğrafyacı ve gezgin. "Nühzetü-l Müştak fi İltiraki'l-Afak" adlı eseri de Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

⁶ *Kefil-i melti*: Servet sahibi kefil.

⁷ *Rehn-i kavi*: Değeri borç miktarı kadar veya daha az olan ve borçlunun borcunu ödememesi halinde değeri borcu kapatacak değerde olan rehindir.

⁸ Osmanlı Devleti'ne matbaa 1494'te girmiş olmasına rağmen, kitap basım işleri için bu tekniğin kullanımı 1729 yılında başlamıştır.

⁹ Bilindiği üzere Osmanlılarda devlet tarafından kurulan ilk kağıt fabrikası I. Mahmut'un emri ile 1744'te Yalova'da kurulmuştur. Avrupa'da ise; kağıt fabrikaları Gutenberg Matbaası'nın kurulmasından hemen önce, XV. yüzyılın ortasında kurulmuştur.

çoğaltılması ve kitap üretim maliyetlerinin yüksek olması gibi sorunlar nedeniyle kütüphanelerin hizmet politikalarında da farklı düzenlemelerin yapılması gerekmiştir. Bu sorunlar nedeniyle kütüphanelerin asıl görevi olan kaynaklarından yararlandırma işlemi göz ardı edilmiş, kaynaklarını koruma ve bunun için stratejiler geliştirme şekline dönüşmüştür.

Osmanlı vakıf kütüphanelerinde temel olarak iki tür ödünç verme hizmetinin olduğu görülmektedir. Kütüphane içinde ödünç verme hizmeti bunlardan birincisi, bir diğeri ise kütüphane dışı kullanım için yapılan ödünç verme hizmetiydi. Ancak hırsızlık ve kaynaklara zarar verme sıkça görüldüğünden, ödünç verme hizmeti katı kurallara bağlanmıştır. Köprülü Vakfiyesi'nde kütüphane dışına ödünç verme ve diğerkütüphane işlemleri ile ilgili şartlar aşağıda belirtilmiştir:

"...bu mezkûr âtı dahi vakfve habs idüb şöyle şart eyledim ki hizâne-i kütübde zıkr-ı mürûr iden huffaz-ı kütüb olanlar talebe-i ulûma rehn-i kavi veyahûd kefil-i meli ile virüb her altı ayda yine alub hizânede hıfz idüb ziyâde meks itdirmeyeler... " ve " ...kütübhânedek meks idüb talebe-i ilm ve râgıbın varub hizâne-i mezbûrede mütalâa ve istinsâh idüb... "

Bu ifadeleri ile medrese öğrencilerine rehin ve kefil karşılığı altı ay boyunca kitap ödünç verildiği ve kütüphane içerisinde araştırma yapılabildiği ve kütüphaneciler tarafından kitap kopyalama (çoğaltma) işlemlerinin de yapıldığı belirtilmektedir. Tüm bu uygulamalara ve iyi niyete rağmen, en çok kitabı kaybolan kütüphane yine Köprülü Kütüphanesi olmuştur. Fihristlerde bu kitapların yanında *kadimen zayıdır* ibaresi bulunmaktadır.

Köprülü Kütüphanesi'nin dermesi üç bölümden meydana gelmektedir. Bunlar; Köprülü Mehmet Paşa'ya ait Arapça eserler, oğlu Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'ya ait Arapça ve Türkçe dillerinde yazılmış tarih ve edebiyat eserleri ve akrabası Mehmet Asım Bey'e ait *yazma* ve basma eserlerdir. Derme, konu olarak kelam, fıkıh, mantık, retorik (belagat) ve gramer ile ilgili eserleri de kapsamaktadır. Kütüphanede bulunan kitap sayısı yaklaşık 120 yıldır çok fazla değişime uğramamıştır. Dermede oluşan önemli değişiklikler son 20 yıl içerisinde gerçekleşmiştir. Kitap sayısı, 1864'te 3245, 1878'de 2777 olarak belirlenmiştir. 1894-1895 (1311-1312) yıllarında Maarif-i Umumi Nezareti tarafından

hazırlanan istatistiksel bir çalışmada, "İstanbul'da Bulunan Kütüphaneler" başlığı altında verilen istatistiksel değerlerde, Köprülü Kütüphanesi'nin kitap sayısı 3118¹⁰ olarak verilmiştir. Yine 1900-1901 (1316) tarihli ve Adnan Ötügen'in "*Eski Bir Defter: 60 Yıl Önceki Türk Kütüphaneleri*" adlı çalışmasında bu sayı, 3118'dir. Yine 1910'da (1328)¹¹ Köprülü Kütüphanesi'ndeki kitap sayısı 2760 olarak belirtilirken, 1999'da kitap sayısının 3634'e ulaştığı saptanmıştır. 2004'te ise, dermede 2775'i yazma, 813'ü basma eser olmak üzere toplam kitap sayısı 3568'dir. Milli Kütüphane web sitesinden 01.03.2005 tarihinde edinilen bilgilere göre Köprülü Kütüphanesi'nin kitap mevcudu, 2775 yazma ve 2810 basma eser olmak üzere toplam 5.585 adettir.¹² Köprülü Kütüphanesi'nin 338 adet Türkçe Yazma eserinin bibliyografik bilgilerine, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'ndan erişilebilmektedir.¹³

Köprülü Kütüphanesi'nin ilk katalogları, Köprülü Vakfisi'nde düzenlenmiştir. Vakfiyenin yapmış olduğu bu çalışmadan sonraki en ciddi çalışma, *Devr-i Hamîdî Fihristleri (Defterleri)*¹⁴ olarak bilinen ve II. Abdülhamit (1876-1908) döneminde, 1883-1894 yılları arasında hazırlanmış ve basılmış kataloglardır. Bu katalogların İstanbul'daki 48 kütüphanenin kataloglarını içermektedir ve Köprülü Kütüphanesi'nin kataloğu, *Köprülü-zâde Mehmed Pâşâ Kütübhânesi 'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteri* adı ile yer almıştır. 1986'da ise Köprülü Kütüphanesi'nin yeni bir katalogu hazırlanmıştır.¹⁵

¹⁰ Maarif-i Umumi Nezareti İdaresinde Bulunan Mekatib-i İbtidaiye, Rüşdiye, İdadiye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Enebiyyenin ve Dersaadetde Tahrir-i İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütübhanelerin İstatistiği, 1311-1312 Sene-i Dersiyeh-i Maliyesine Mahsusdur, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Matbaa-ı Amire, 59-60. Büyük olasılıkla yazma ve matbu eserler bir arada hesaplanmıştır.

¹¹ 1864(1280), 1878 (1294), 1900 (1316) ve 1910 (1328) tarihli veriler adı geçen yılların salnamelerinde mevcuttur.

¹² <http://www.yazmalar.org/elyazmaciligimiz.php#2.2>, <http://www.konya.gov.tr/byek/yazmalar/index.htm>

¹³ <http://www.yazmalar.org/ara.php>.

¹⁴ Bu çalışma bünyesinde; Valide Cami, Esat Efendi Medresesi, Yeni Medrese, Mehmet Ağa Cami, Fatih, Kara Mustafa Paşa Medresesi, Musalla Medresesi, Hekimoğlu Cami, Kuyucu Murat, Amuca Hüseyin Paşa, Aşir Efendi, Atif Efendi, Ayasofya, Beyazıt, Beşir Ağa, Eyüb Cami, Çelebi Abdullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Damat İbrahim Paşa, Damatzade Kazasker Mehmet Murat, Dügümlü Baba, Esat Efendi, Feyzullah Efendi, Şeyh Murat, Kalkandereli İsmail Ağa, Elhac (Hacı) Selim Ağa, Emir Hoca Kemankeş, Hacı Beşir Ağa, Halet Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Hüseyin Paşa, İsmihan Sultan, Karaçelebizade Hüsamettin, Laleli, Servili Medresesi, Mihrişah Sultan, Ragıp Paşa, Selimiye, Süleymaniye, Veliyüddin, Yahya Efendi, Hamidiye, Kılıç Ali Paşa, Mahmut Paşa Medresesi, Nuruosmaniye ve Yeni Cami kütüphanelerinin katalogları da hazırlanmış ve yayımlanmıştır.

¹⁵ Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu. (1986). Hazırlayan: Şeşen Ramazan, Cevat İzgi ve Cemil Akpınar. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 3 cilt. 647 s.

Köprülü Kütüphanesi, hem bir vakıf hem de yazma eser kütüphanesidir. İdari olarak yazma eserler merkezi durumundaki Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğü'ne, ilgili kurum olarak ise, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Köprülü Kütüphanesi, hemen her tür kullanıcıya değerli koleksiyonu ile hizmet vermektedir.

Kaynakça

1999 yü sonu itibariyle kitap ve okuyucu sayısı. 15 Nisan 2006 tarihinde

<http://www.ibb.gov.tr/IBB/DocLib/pdf/bilgihizmetleri/yayinlar/istatistikler/kultur/t298.pdf> adresinden erişildi.

Cunbur, M. (1985). Kütüphane vakfiyelerinden notlar. *Erdem* 1(3), 711-743.

Cunbur, M. (1962). Vakfiyelere göre eski Türk kütüphanelerinin yönetimi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 11(1-2), 3-21.

Emsen, Şemim. (1960). Osmanlı İmparatorluğu devrinde Türkiye kütüphaneleri tarihi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 9(1-2), 14-35.

Ötüken, A. (1962). Eski bir defter: 60 yıl önceki kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 11(3-4), 156-179.

Sefercioğlu, N. (1999). Osmanlı döneminde kütüphane katalogları. Özlem Bayram [ve diğerleri] (Yay. Haz.) *Osmanlı Devleti 'nde Bilim, Kültür ve Kütüphaneler* içinde (ss. 143-152). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

Soysal, Ö. (1998). *Türk Kütüphaneciliği - II: Belgeler kütüphane türleri, görevlendirme ilkeleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Yazıcı, M. (1968). Tanzimattan sonra ve maarif nezareti zamanında kütüphanelerin idaresi. *Mesleki ve Teknik Öğretim* 16(181), 12-13.

